

"אבות הספרות העברית החדשה" בעיני ז. שניאור

(פרק מזכרונותי)

פנחס צמיר-וולמן

ז. שניאור

ורבים מסלתה ושמנה של
האינטליגנציה בירושלים, ביניהם הרבה
דתיים.

בשנת 1949 בא זלמן שניאור
לביקור במדינת ישראל שזה לא כבר
עברו עליה חבלי לידתה הקשים
והמרים. המשורר נתקבל בכבוד וביקר
כאחד מגדולי יוצרינו בתקופת התחייה.
האוניברסיטה העברית בירושלים
הזמינה את שניאור להרצאה. הנושא
היה, "אבות הספרות העברית
החדשה".

קהל גדול של כאלף איש בא
לשמוע את ההרצאה. קהל השומעים
היה מורכב מאנשי האוניברסיטה,
פרופסורים, סטודנטים, סופרים ומורים

רחוק מן המציאות, אך שבה את לבות הקוראים.

פרץ סמולנסקין בא אחריו כמספר. לא היה לו פנאי לכתוב סיפורים מלוטשים, אבל היה החלוץ של שחר הציונות. אף הוא ינק מהספרות הצרפתית.

יל"ג היה הראשון שהרגשנו בו "מתיחות השרירים". ביאליק אמר עליו "שהתיך את השפה העברית על הסדן והתיו ממנה ניצוצות והאזנים התחילו לשמוע מה שהפה מדבר".

בזמנו — מספר שניאור — בהיותו בן 12, מלחמת ההשכלה כבר עברה. הכעס התוסס על הרבנות כבר עבר ועמדנו או על סף בין השמשות. אחרי מות גורדון היתה מבוכה ולא ידענו לאן לפנות, ימינה או שמאלה.

יזכר לטוב פרידברג על "זכרונות בית דוד". הוא לקח מן הגויים, אבל הביא דוגמאות של גבורה מימי כיבוש הארץ עד משיח השקר, שכתי צבי.

בשעת מבוכה זו התחילה התקופה האמנותית.

מנדלי היה האמן הראשון שראה את המידה הנכונה וביקש את הביטוי בשבילה. הוא מצא דיכרוך כלכלי וספרותי, תוהו ובוהו בספרות. מנדלי צריך היה ליצור, לשפוך את רוחו על הטיפוסים שמצא לפניו, ועל השפה. אחרי מהפיכת הטרק ברוסיה (1905), הוא ברח מפני הפוגרומים. שניאור ראהו בשוויץ. הוא היה שקוע בעבודה — בעיבוד חדש של עמק הבכא. "כל חיי נלחמתי במליצה", אמר מנדלי. כל פסוק בעמק הבכא או בספר הקבצנים הוא פרי מלחמה. למאפו ואחרים היו מליצות, ואילו הוא, כדי לתאר את החיים, ברא לו את המונחים מהתנ"ך, המשניות, פיוטים וכו', ועלידי כך יצר את השפה — "צבת בצבת עשויה".

אחריו כבר עמדו משוררים וחווים

בהעבירו לפניהם את הדמויות של אבות הספרות החדשה, סיפר המשורר כי הכשרון הטובה עליו, ב"אספרי", בשנינות וציוריות משעשעת, אנקדוטות וקוריוזים מעניינים מחיי הסופרים מתקופת ה"השכלה".

א. הערכות — על רגל אחת...

הוא פתח את גלריית הדמויות ב"זקננו הראשון" — קלמן שולמן, הידוע במליצותיו כ"שיא רום תועפות הרים". בתארו מלחמה גדולה בתולדות העמים — "הרים רעשו ושמים נסוגו ... וגבעות רקדו כאלים". ושניאור תמה: כיצד נקלע יהודי מוזקן ונכבד זה ל"מטרי פריז", לאותם המרתפים החשובים, הגולנים והשערוריות? היה תמים, והיו דברים שלא הבינם, כגון "רפת הגנבים" שנזכרה הרבה "במטרי פריז". שניאור חיפש לשוא בפאריז, בהיותו סטודנט, את "רפת הגנבים" של שולמן. לבסוף מצא את המקור הגרמני בו השתמש שולמן, והוא: "דיעבשטאל" (הגניבה), ומכאן תרגומו "רפת הגנבים"...

אך אין לקפח את זכותו. "דברי ימי עולם" שלו פתח חלון לתולדות העמים והרעיש את לבות הצעירים.

אחריו אד"ם הכהן לבנון. ביאליק אמר עליו: ליטאי "צלוי" זה, הניקוד העבירו על דעתו והטביע את ניצוצי כשרונו.

בנו מייכ"ל האיר לרגע את שמי הספרות הקצרים לפני מאה שנה. הוא קרע חלונות אל שמי תכלת בימי הגשמים; קרע את ערפלי הקדרות של הפואזיה הדידאקטית ונצנץ, הבהב רגע, וכך כשהוא בן 26.

אברהם מאפו לא זו מן התנ"ך. ניכרת בו השפעת דיומא (Dumas) האב. הוא לקח את הצעירים כציצית ראשם והעבירם להררי ציון. בהשפעת מקורות צרפתיים החייה את ארצנו בתמונה קצת זרה. הוא חלם חלום

קיימים שני ביאליקאים. האחד, בתקופה שלפני טשרניחובסקי, והשני, בתקופה שלאחריה. בתקופה הראשונה היה ביאליק כעין סטודיו אפל של המאה ה-18. רהיטים כבדים, תפאורה כבדה, ציורים כבדים. מכאן השירים: "על סף בית המדרש", "בתשובתי", "בשדה", "המתמיד".

כדבר הזה ארע גם באמנות הציור. בצרפת של לואי ה-14 וה-15 שולטת החגיגות, זהב וארגמן. ופתאום הופיעו האימפרסיוניסטים. הם התהלכו בכפרים וציירו את החיים הכפריים כמות שהם.

גם אצל ביאליק של התקופה הראשונה פתאום נפרץ חלון. טשרניחובסקי התפרץ בתלתליו המבודדים האיר את החלון האפולולי של ביאליק והביא את היופי והאמנות שאָגר מן הספריות של יוון, רומא ואירופה. ביאליק נזכר פתאום כי גם לו היתה ילדות. כאשר הופיעו "מנגינות וחזיונות" לטשרניחובסקי, אמר ביאליק אל שניאור: אל תלמד ממני. אני — בטלן אנכי, ממנו תלמד. מיד היכה ביאליק בסלע שירתו, היכה וזינקו — "צפיריים", זוהר", "משירי החורף", "מגילת האש". היה זה ביאליק אחר. ביאליק שהתרענן מכח־השפעתו של הנשר הפרא טשרניחובסקי.

טשרניחובסקי הביא מהפכה לא רק לסטודיו של ביאליק אלא לכל הספרות. הוא הביא תרגומים נפלאים. דוגמאות לאידיליות מחיי ההווה.

בסוף הרצאתו סקר שניאור את הבנים ובני הבנים שהולידו אבות הספרות: דוד שמעוני, יעקב כהן, יעקב פויכמן, יצחק קצנלסון, יעקב שטיינברג, אורי צבי גרינברג, יצחק למדן, ואברהם שלונסקי. הפרוואיקונים: שיי עגנון, א. א. קבק, י. ד. ברקוביץ ועוד.

אלו שציפו לחידושים, או הערכות ספרותיות מעמיקות על יצירותיהם של

ועשו מה שעשה מנדלי, הלכו והוסיפו, ליטשו ושכללו את לשוננו.

גם את ראובן בריינין אפשר לצרף לאבות השפה העברית. יש אומרים שלא היה בעל סגנון גדול. היה כותב תמיד בשלוש מלים נדרפות: הגדול, הגיבור והנורא וכו'. חשובים תרגומיו והמונוגרפיה של סמולנסקיין. העזתו בחקירת שירי יל"ג; "הליריקה לא היתה במחיצתו אפילו לילה אחד".

דוד פרישמן, "המאורר" של ספרות ההשכלה, לא סבל את חכמות "אותו־מוביל" וכו', וביטויים של סחור סחור. הוא נתן דוגמאות ראשונות בנוסח אירופה בשירה ובפרוזה. פרישמן ידע לקחת... הגדיל לעשות בתרגום "זראטוסטרא", העולה על כל התרגומים האחרים בשפות זרות.

מיכה יוסף ברדיצ'בסקי היה מלבד מספר, גם הוגה דעות, ומתנגדו של אח"ע. יש מסיפוריו שאין להם לא התחלה ולא סוף. בספיקותיו ותהיותיו הטיל תסיסה בקרב הצעירים. סגנונו ומחשבתו היו במצב היולי, ערפליותו עוררה את התפעלותם של הצעירים שכן חשבו שהיא אוצרת בתוכה רעיונות נשגבים...

ח. נ. ביאליק היה בעל סינתזה גם בשירה וגם בשפה. אצל מנדלי אפשר היה לזהות את המקורות מהם לקח, כשם שמכירים במוזאיקה אבן גרניט או שיש. ביאליק עבר על כל כיבושיו הסגנוניים של מנדלי במגהץ משלו, ועשה את לשונו ריקמה אחת. ביאליק יצר מלים שנבלעו בשפה העברית כשמן הטוב בעצמות. דוגמא ליצירתו הלשונית: לפרח ה־Vergiessemeinnicht קרא — "זֶכְרִיָּה". (טשרניחובסקי — "אל תשכחיני"). ביאליק חידש את המילה "רישרוש". לא היה ביטוי למונח "בין השמשות". כתבו "חצי־אפל". ביאליק חידש "אפלול", על משקל "לכנוני". חידושיו נבלעו בתוך השפה מבלי שידעו מי הוא שיצרם.

כשהסתכל מנדלי מסכיבו, ראה דכדוך כללי וחברתי. הכל למדו אז תורה כדי להיות רב בישראל. משתאים אנו מה חשבו אותם הבעלי-בתים שלקחו את היתכשיטים מבתי הישיבה לחתנים ובלבד שיהיו רבנים. איפה יקחו כל כך הרבה קורקבנים כדי לשאול את הרב אם להכשירם או להטריפם? והנה הפתרון: יהיו למלמדים בישראל. ואיפה יקחו תלמידים? הרי יהיו יותר שוחטים מתרנגולות? אז ניטול תרמיל ונחזר על הפתחים. ושניאור סיים בשאלה: "כלום תתואר עיר כמו פאריז או תל-אביב שכל תושביה יהיו בה עורכי-דין?"

תאור כזה של האידיאל החינוכי — חינוך לתלמיד חכם, משאת-נפשם של שלומי אמוני ישראל — היה בן-משום קלות-ראש. קשה היה להעלות על הדעת ששניאור האמין באמת כי כל יהודי הלומד תורה לשמה מבקש לעשותה קרדום לחפור בו ולהתלבש באיצטלא של רב. כנראה נעלם ממנו המאמר הידוע, "אלף בני אדם נכנסין למקרא, יוצא מהן מאה למשנה, עשרה לתלמוד, ואחד להוראה". (ויקרא רבה, פ"ב; א.)

אבות הספרות החדשה, יצאו מאוכזבים. אך הרבה נהנו מתיאוריו הפיקאנטיים את דמויותיהם של הסופרים ומן הזכרונות האישיים, הפגישות והשיחות שהיו לו עמהם. כמורכך היה ענין בסיפורי הלבטים שהתלבטו בהם אבות ספרותנו החדשה בהמצאת חומר לשוני ומלים עבריות בתרגומיהם משפות זרות.

ב. על ה"קורקבנים" של שניאור...

אך היה גם צד שני למטבע-ההרצאה.

זוכרני שכמה מהיגדיו והערותיו של שניאור לא היו לרצון לאיטניסים ובעלי הטעם הספרותי המעודן, ובפרט לדתיים שנכחו באותו מעמד. שניאור הסיח את דעתו, כנראה, מסוג הקהל לפניו הוא עמד והשתמש, לפעמים, בלשון שאינה הולמת משורר וסופר עברי, מראשי המדברים בספרותנו.

בדברו, למשל, על האידיאל החינוכי של היהודי בתקופת ההשכלה, התברח בצורה מעליבה על חשבון היהדות המסורתית — שנים מספר לאחר החורבן הנורא — בנוסח י. ל. גורדון ב"על קוצו של יוד". והרי משל אחד מדרך היתולו:

